

EL PARC NATURAL DEL RIU MILLARS

Per FRANCISCO VALVERDE FORTES

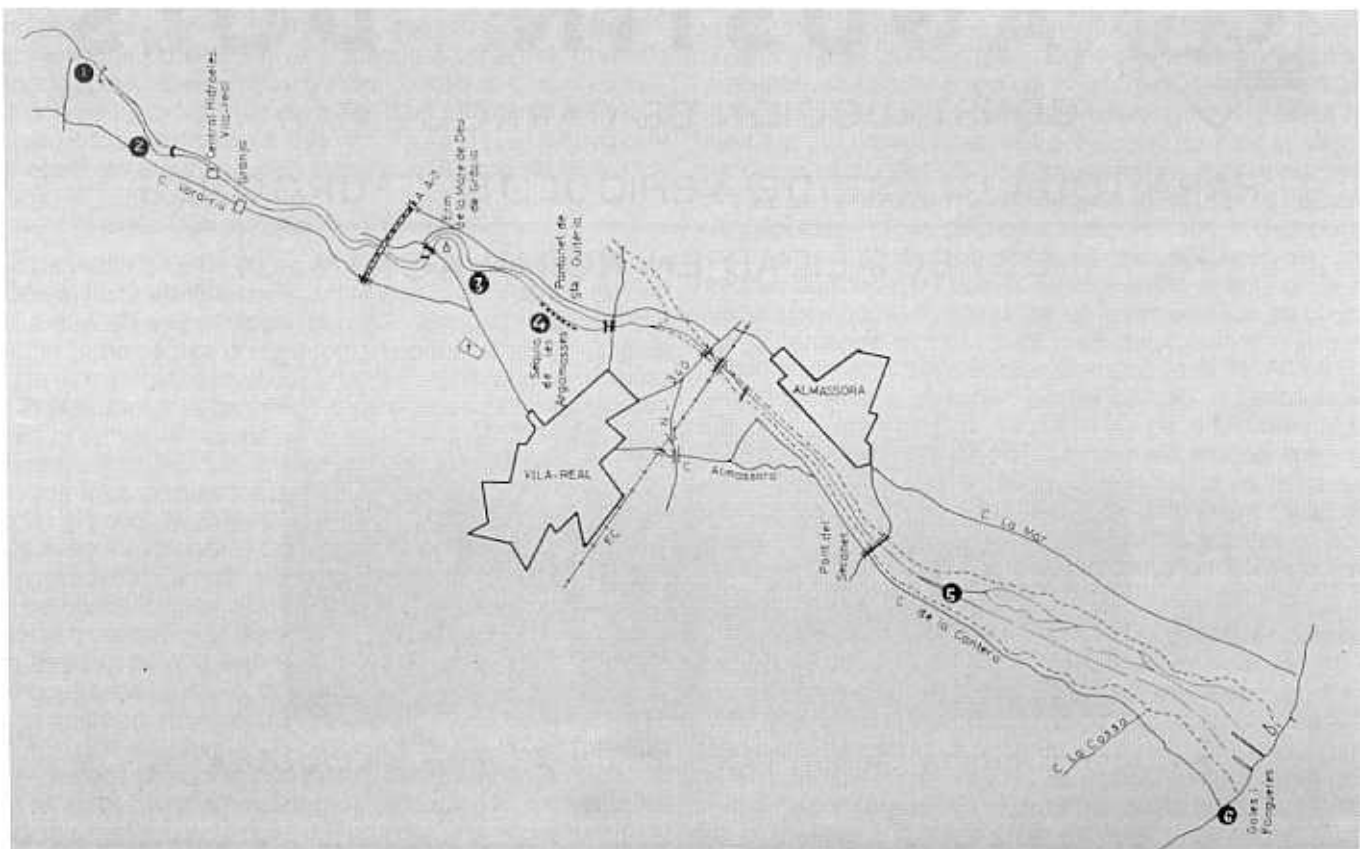
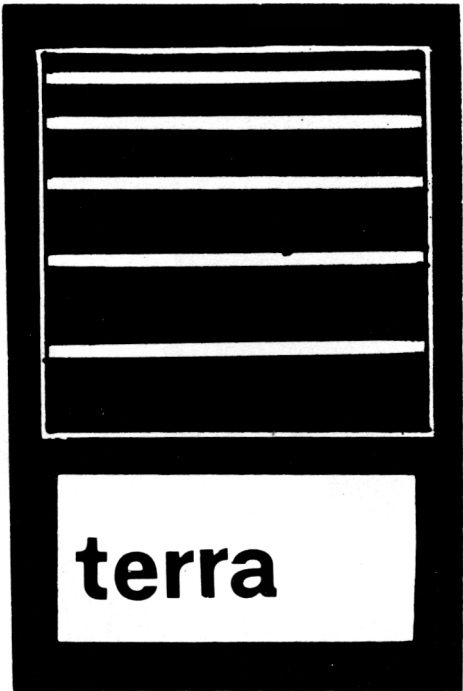
Encara que no existeix, hui per hui, una figura legal que classifique l'entorn del Millars com a parc, ni com natural, és sens dubte la forma més apropiada per anomenar aquest espai. El caràcter de parc és indiscutible degut a eixe caràcter de zona recreativa que presenta, al menys de forma potencial, mentre que sobre el seu caràcter natural és inútil la demostració. D'altra banda, potser el pitjor mal endèmic dels vila-realencs siga el no apreciar de la forma com es mereix el seu patrimoni natural. Un patrimoni que, el mateix que el històric-artístic, és una verdadera biblioteca on està recollida tota la història de cent, mil i un milió d'anys, i les pàgines de la qual son herbes, arbusts, meandres del riu i parets encinglades així com aquelles sèquies, testimonis dels albors del regadiu.

Amb aquest regadiu va començar a forjar-se la transformació de tota la Plana de Castelló, la possibilitat de reg va permetre el conreu d'espècies que no hagueren pogut existir sense l'ajut suplementari de determinada quantitat d'aigua. A poc a poc, però sense cap causa, es va anar transformant la Plana, primer foren terres de cereals, després arribaren les oliveres i, sobre tot, els garrofers, també les vinyes i al segle passat la febre dels cítrics. La transformació va començar per la part més baixa del terratge, les zones amb millors condicions per rebre l'aigua, després es va anar ampliant la xarxa de sèquies i de pous fins arribar a la realitat agrària de l'actualitat quan tot el paisatge està quasi absolutament humanitzat. Els vila-realencs varem tenir la sort incomparable d'haver a prop un riu "de riure" que a més a més de

proveir-nos d'aigua contava amb la particularitat d'obrir-se en uns tallats, uns tipus de sols, unes condicions generals que tornaven difícil, per no dir impossible, el seu aprofitament com a sol agrari. Es així com, al curs de milers d'anys, s'ha tornat un reducte d'espècies vegetals que un dia poblaren tot l'espai on avui s'extenen els pròspers cítrics.

La vegetació original

Però ¿quina era eixa vegetació que cobria tota la Plana? Sense cap dubte, l'escassetat d'aigua de pluja no permetia cap tipus de bosc. els grans arbres eren molt poc nombrosos. La poca aigua que puguera caure era absorbida pels vegetals que tenien els arrels més superficials com ara les herbes i els arbusts; els arbres, amb arrels més profundes, es veien relegats a llocs més ombríus amb més quantitat d'aigua a les rodalies i d'alguns barrancs. Avui tenim dos testimonis a les carrasques centenàries del riu Sec. Però el que

El passeig "Botànic Calduch" per vora riu

si abundava era eixa vegetació de tres o quatre metres d'altura composta per arbusts molt característics, el que s'ha denominat la "maquia" mediterrània, una maquia de margalló, de coscoll, de llentiscle i en definitiva d'arbusts que poden arribar a assolir un posar arbori. Tot això entremesclat amb algun arbre no massa exigent d'aigua com puguera ser el pi blanc. La ramaderia i l'apicultura són les úniques activitats econòmiques que es realitzen avui al parc natural del Millars. La pastura excésiva pot alterar, i de fet ha estat així, la vegetació d'un indret, de forma que ara se'ns presenten retalls d'aquella vegetació primitiva barretjada amb retalls de distintes fases de la seua degradació, però més que descriure el que avui tenim al nostre costat, i a un tir de pedra, i com l'experiència m'ha ensenyat que les coses no es cuiden fins que no es coneixen, vullguera presentar una ruta didàctica, recreativa, excursionista, botànica o com es vullga anomenar per animar els indecisos a visitar un parc que és seu i que n'estic segur que no coneixen o, al menys, que no coneixen alguns racons insospitats a prop de nosaltres.

A la "Ratlla d'Onda"

La Ratlla d'Onda (1) és un dels llocs més inalterats on podem fruit dels testimonis tant natural com històrics, de manera que allí es pot trobar el naixement de la "sèquia del diable", una sèquia d'orige romà segons José M.ª Doñate i que és el primer senyal conegut del sistema de regadiu de la Plana. Junt a la balma on s'inicia aquesta sèquia ja podem observar la ufanor de la vegetació existent. A les roques escarpades que sobreeixen per distints llocs, els afeccionats a les plantes medicinals podran herboritzar el té de roca i el poliòl, encara que aquest darrer és escàs i aquells que vullguen obtindre'l els recomane es desplacen uns metres més a dalt i arriben a la zona de "les trencaes" on aquesta herba es fa més abundosa. Els herboritzadors deuran prendre compte que mai hauran d'acabar amb tot el poliòl, en aquest cas, que vegem al seu abast sino que hauran de preocupar-se de deixar plantes vives per tots els llocs de manera que puguem reproduir-se i tenir la mateixa població en anys succeus. També es preocuparan de no arrancar-les mai de soca-rel, donat que moltes herbes tenen la capacitat de rebrotar. Fetes aquestes puntualitzacions, i tornant a les plantes medicinals, la ratlla d'Onda és l'únic lloc al terme de

Vila-real on podem trobar espígol amb certa facilitat. A més a més allí trobarem les millors poblacions d'espantallops, un arbust prou estrany per les nostres latituds que deu el seu nom al soroll que produeixen les llavors dintre del fruit quan bufa el vent. A més d'impressionants coscolls i llentiscles allí, resguardades en llocs més humits, estan les úniques violetes silvestres de tota la Plana. Si algú les descobreix, que sàpiga ben bé que són les úniques.

Entre els dos assuts

Caminant per la banda més alta, s'arriba al punt on talla el riu el canal de la cota-100. Es el moment de travessar-lo i descendir el riu per l'altre marge. Marxarem per tot el solà, un lloc més sec on observarem el matissar mediterrani, el romer, el timonet, la bruguera o "pedorreta" es faran freqüents i arribarem a la petita presa de la "Hidroeléctrica Villarreal". Els més atrevits hauran travessat abans el riu, els altres ho faran ara per l'assut i després pel xicotet pont de la sèquia per dirigir-se al punt (2), una zona ombrívola on innumerable lianes fan el pas difícil moltes vegades. L'heura i els aritjols dificultaran el pas però haurà valgut l'esforç si descobrim l'excel·lent població de polipodis, unes falgueres que sols medren en llocs molt humits on mai arriba el sol i on la influència de l'home no pot alcançar. En aquest lloc els ornitòlegs o pardalers tenen el punt ideal per observar el roquer solitari o els acrobates abellerols o capsigranys. Altres poden dedicar-se a observar els llargardaix o "sardatxos" abans del capvespre, introduint-se als caus excavats al terraplé pels esmentats abellerols. Entre els arbusts estranys per aquesta zona està el matapoll, una herba verinosa que s'acostuma utilitzar per desfer-la a les xicotetes basses del riu on quedaven peixos, de manera que tots aquests es quedaven atabalats i se'ls podia agarrar amb la mà sense més dificultat.

Una volta visitat aquest punt, el més adient és descendre pel marge esquerre del riu fins arribar a un lloc on la vegetació ens impedirà de continuar. Aleshores, caldrà encoratjar la situació i vadejar el riu pel indret on el corrent és gran però la profunditat no arriba a un pam. Després un camí ens portarà entre canyes i xuclamel, sempre ornat pels colors dels estepars fins el punt de cruïlla amb l'autopista. En el trajecte els amics dels espàrrecs descobriran per

aquesta banda de camí un autèntic oasi. En arribant a l'auto-pista canviem de marge i després es pot travessar per l'assut de Vila-real fins arribar a l'ermitori de la Mare de Déu de Gràcia (3), un lloc que per molt visitat no és menys interessant.

El passeig de Calduch

A la prolongació del passeig "Botànic Calduch", nom triat amb impossible major encert, existeix un vertader museu, empobrit en bona part, del que va ser al seu dia la "màquia" original. Margallons de més d'un metre, coscolls de més de quatre i alguns exemplars de tots els components de la vegetació primitiva, junt a la seua proximitat a la població fan d'aquest entorn el lloc ideal per realitzar recorreguts educatius. Per aquestes canteres passava innumerables hores el nostre entranyable amic Manuel Calduch. Per aquest racó va trobar una orquídea i es servava molt de dir el lloc exacte on la va descobrir. A la publicació que realitzà l'Ajuntament de Vila-real sobre el riu Millars, vaig expressar que en l'actualitat ja no existia en aquest punt aquella flor i que la única orquídea trobada per mi, la flor d'abella, brotava molt més amunt. Aquest és el moment de reconèixer l'errada i afirmar que l'orquídea que va veure Calduch segueix al terme de l'ermitori i que és un altre tipus, la *Ophrys fusca*, una planta bellíssima com totes les orquídees que tots haurem de reprimir el desig d'emportar-nos-la a casa.

Si continuem pel camí, i després de passar un sobreixidor de la sèquia subterrània, arribarem al punt on es descobreix la sèquia romana de "Les argamasses" (4), allí i cobrint el llit de la sèquia podem veure grans poblacions de geranis silvestres i de la bella "vicapervinca" o herba donzella, planta de la qual podem talar una punta xicoteta i posarla a casa en un test amb aigua permanent, amb la seguretat que creixerà sense dificultat. Al mateix lloc i als replans del rocam, juntament amb el te de roca, trobarem efedres, planta que des de fa molts segles ja s'utilitzava contra els costipats de forma molt eficaç.

A vora mar

Per als qui vullguen realitzar el recorregut complet del Baix Millars fins a la seua desembocadura és aconsellable ara desplaçar-se en un vehicle fins al número (5) on l'interés és purament ornitològic però incomparable. Polles d'aigua, ànecs reals, xarxets i centenars de cames-llargues que arriben amb la primavera faran les delícies dels afeccionats als pardals, els quals poden quedar sorpresos amb l'arribada excepcional de flamencs, alenes, cigonyes i distintes garces. Uns simples prismàtics o un "hide" per als més apassionats poden fer que se'ns passen les hores sense donar-nos compte observant de prop el món de la vida en llibertat de les aus.

El punt (6) té interès botànic, ornitològic i també morfològic donat que es pot observar, d'una part, la vegetació de plantes que allí medren on la concentració de sal és alta i també aquelles que viuen en llocs permanentment embassats. D'aquesta manera les bogues, els joncs i la rosella marina son abundants a la zona. En quant a la geologia i morfologia son molt interessants el cordó litoral, que no és estàtic, les "goles" i les "fangueres" que no són sino dipòsits de llimacs. Les nombroses aus existents les deixo per al descobriment d'aquells que s'animen a realitzar aquest recorregut, del qual mai s'en penediran (cal afegir que la millor època per fer-lo és la primavera, quan arriben les aus que han tingut la seua caserna a Africa durant l'hivern i quan el colorit de les flors arriba al seu esplendor).

Pense que tots els qui realitzen aquesta ruta estaran d'acord en el caràcter de Parc natural del riu Millars i en les seues possibilitats per a la realització d'una ruta recreativa local o comarcal i la necessitat de protecció d'alguns paratges molt delicats, especialment on es dona la major concentració del món animal, món que sense mesures de conservació està sofrint extincions de forma habitual.

Bruguera

Matapoll

Margalló amb fruits